

NO. I

1996

A D A L Y A

SUNA - İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA - İNAN KIRAÇ
AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ

ANNUAL OF THE
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Kurulu / Advisory Board Prof. Dr. Fahri IŞIK
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Doç. Dr. Havva YILMAZ
Yayın Yönetim / Editör Kayhan DÖRTLÜK

Çeviriler / Translations Doğan Türker
T.M.P. Duggan
Margaret Payne

Yazışma adresi / Mailing address Kaleiçi Barbaros Mah. Kocatepe Sokak 25
ANTALYA-TÜRKİYE

ISSN 1301 - 2746

İÇİNDEKİLER

Refik DURU

Burdur Bölgesi Neolitik Çağ Mimarlığı ve Anadolu'daki Çağdaşları Arasındaki Konumu Hakkında	1
--	---

Fahri IŞIK

Pamfilya ve Anadolu Gerçeği	23
-----------------------------------	----

Sencer ŞAHİN

Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna	45
--	----

Esin OZANSOY

Malatas'ın Khronographia'sında Iustinianos Dönemi Doğa Olayları	53
---	----

Nevzat ÇEVİK

Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası	61
---	----

S. Yıldız ÖTÜKEN

Likya Ortaçağ Araştırmaları ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı	73
--	----

Kenan BİLİCİ

Alanya Kalesi Kazısından Çıkan Bir Duvar Çinisi	87
---	----

H. Örcün BARIŞTA

Antalya'nın Bazı Evlerinden Çalık Köşeler	95
---	----

Muhammet GÜÇLÜ

XIX. Yüzyılın Sonlarında Antalya'nın İdari ve Demografik Yapısı	105
---	-----

Giray ERCENK

Hangi Murat Paşa?	111
-------------------------	-----

Musa SEYİRCİ - Ahmet TOPBAŞ

Antalya Yöresi Motifli Yörük Mezartaşları	115
---	-----

Musa SEYİRCİ - Ahmet TOPBAŞ*

Ölümü, ölümsüz ve güzel eylemek isteyen insanımız, tarihinin her döneminde mezarlarını, mezartaşlarını çeşitli süsleme ögeleriyle süslemiş, taş ve ağaç işçiliğine özen göstermiş, bu nedenle mezarlarını birer sanat eserine dönüştürmüştür. Bütün köy ve kent mezarlıklarında değişik dönemleri içeren süslemeli mezar taşları vardır.

Bilimsel gözle bakıldığında bu taşların, bir dönemin tarihsel, kültürel ve inanç sisteminin yöresel belgeleri olduğunu görürüz. Dahası; mezar veya mezartaşı kimin adına yapıldıysa, kişinin toplum içindeki yerini, kimliğini, sosyal yaşamını gösterir. Oysa son zamanlarda bu mezarlıkların çoğu, kentlerde konutların altında kalmıştır. Yanısıra, eski eser kaçakçıları süslemeli mezar taşlarını çalarak yurt içinde ve dışında pazarlamaktadır. Hatta pazarlanan bu taşlar varsıl evlerinin veya bahçelerinin bir köşesini süslemektedir. Böylece yöresel belgeler yerinden yurdundan edilerek tarih ve kültür yok edilmektedir.

Bilindiği gibi, Türkler bu yeryüzü cennetine 1071'den sonra gelmişlerdir. Selçuklu Sultanı 1. Rükneddin Süleyman Şah (1076-1086) zamanında Antalya'nın Türkler tarafından fethedildiği ve 1096 yılına kadar da Türkler'in elinde kaldığı bilinmekte birlikte, Prof. Dr. Tuncer Baykara'nın belirttiği gibi "bu ilk dönemin ayrıntısı" pek açık değildir.

Antalya'nın ticari ve stratejik önemini gören Selçuklu Türkleri kentin alınmasına karar verirler. I. Giyaseddin Keyhüsrev'in sultan olusundan kısa bir süre önce, Türkmenler Antalya'ya giden yolun kuzeyindeki Isparta'yı işgal ederler. Bu yıllarda Antalya, daha önce Bizanslılar'ın hizmetinde bulunan Aldo Brandini adında bir İtalyan serüvencinin elindedir. Bu arada Antalya'daki Franklar'ın kötü davranışları nedeniyle Mısırlı tüccarlar Keyhüsrev'e sürekli yakınırlar.

Öte yandan, kent halkı Kıbrıs Prensi Gautier De Mantbeligrd'a çağrıda bulunur. Prens, kenti işgal eder. Belirtilen nedenlerle, I. Giyaseddin Keyhüsrev, Antalya'yı almaya karar verir. Franklar'la Grekler arasındaki anlaşmazlık ve Grekler'in Selçuklular'dan yana tavır alması Sultan'ın işini kolaylaştırır. Yerli halkın ve Grekler'in yardımıyla Antalya iki aylık bir kuşatmadan sonra 5 Mart 1207'de Türk egemenliğine girer. Bölgeyi Türkleştirmek isteyen Sultan, Antalya ve çevresine Teke Türkmenleri'ni yerleştirir.

Alaeddin Keykubad'ın saltanatının sonlarında başlamış olan Moğol baskısına dayanamayan Selçuklu Devleti, 1300'de beyliklere ayrılarak parçalanmıştır. Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra bu bölgeyi de içine alarak Hamidoğulları Beyliği kurulmuştur. Hamidoğulları'na bağlı olan bölgeye, Teke Türkmenleri'nin yerleşmesi nedeniyle "Tekeli" adı verilmiştir.

1389'da Osmanlı topraklarına katılan Antalya'da Tekeli Beyleri, gücünü 19. yy.'ın sonuna dek sürdürmüştür¹.

Konunun açığa kavuşması için sözünü edeceğimiz Antalya yöresi figürlü Yörük Mezartaşlarına geçmeden önce, kökeni Orta Asya'ya kadar uzanan bu taşlar başka hangi bölgelerde vardır, kısaca değinelim.

* M. Seyirci, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürü - ANTALYA; A. Topbaş, Antalya Müzesi Arkeoloğu.

** A. Ü. Likya Araşturma Merkezi Müdürü Döç. Dr. Havva Yılmaz'a, resimleri çeken Arkeolog Şevket Aktaş'a, dostumuz Kayhan Dörtlük'e ve Etnolog Necip Altınışık'a yürekten teşekkürler.

1 T. Baykara, Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar (1990) 109 vd.

Yaptığımız araştırmalardan ve yazılı kaynaklardan öğrendiğimize göre, Türkmenistan'ın Teke bölgesinde, Azerbaycan'da², Nahcivan'da, Karabağ'da³, İran'ın Luristan bölgesinde, Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türk yerleşim bölgelerinde⁴, Romanya'nın Dobruca kentinde⁵, Türkiye sınırları içerisinde Kars'tan Aydin'a dek uzanan çizgide, Tunceli, Elazığ, İğdır, Sivas, Ardahan, Bitlis, Malazgirt⁶, Akşehir⁷, Ahlat⁸, Kırşehir⁹, Afyon¹⁰ ve Antalya'da¹¹ görülmektedir.

Bu geniş coğrafyaya dağılan taşların bazıları, insan figürlüdür. Bunlara örnek olarak Karabağ'ın Akdam bucağı¹², Boyalı Ahmet ve Serik-Büyüük köylerindeki mezartaşlarını gösterebiliriz (Res.1). Koç, at biçimli mezartaşlarının yanısıra sanduka biçimli ve üzerleri değişik olayları betimleyen taşlar da vardır. Bunlara örnek olarak ta, yayalarla atlıların mücadelelerini, av sahnelerini, grup hayvanları ve tek hayvanlar, şaman-melek betimlemelerini olağanüstü bir stilizasyonla işleyen Afyon Müzesi'nde bulunan mezartaşlarını örnek verebiliriz¹³.

13. yy.'ın başından itibaren Pamfilya Ovası'nın bereketli toprakları Teke Türkmenleri'nin, Eskiyörükler'in, Karakoyunlular'ın kışlağı olmuştur.

Bölgemin yeni sahipleri, Uzak Asya'dan getirdikleri özgün kültürleriyle, inanç sistemleriyle, bu coğrafyada yaşayan insanların binlerce yıllık kültürlerini, inanç sistemlerini, birleştirip, kaynaştırıp, yörenin görkemli yerleşik kent kültüründen de etkilenerek yeni kültürler yaratmışlardır. Dahası, Yörükler İslam dinini benimsemelerine karşın, doğa ile iç içe yaşamaları nedeniyle, eski dinleri şamanizmin etkisinden yakın yıllara dek kurtulamamışlardır.

Örneğin, 1985 yazında Anamas'ın Çayır Yaylası'nda yaptığımız incelemede, kişi Serik İlçesi'nin Dikmen Köyü'nde geçiren Karakoyunlu Aşireti'nden bir Yörük Kocası "biz yakın yıllara dek, yaylaya gelip ilk konakladığımız günlerde, sürümüzün zarar görmemesi, yılımızın bereketli olması için çadırımıza en yakın tepeye çıkar kurban keserdik" dedi.

At üzerinde, çadır içinde, değişik coğrafyalarda nice mevsimleri, iklimleri yaşayan konargöçer Türkler (Yörükler), Orta Asya'dan, Türkmenistan'dan Pamfilya Ovası'na dek getirdikleri Şamanist inançları ve kültürleri özenle yaşamışlar ve mezartaşlarına yansımışlardır.

Sözünü edeceğimiz Antalya yöreni figürlü mezartaşları, Afyon Türkmen mezartaşları, Tunceli'nin ve Ahlat'ın mezartaşları kadar görkemli değilse de geleneği kesintisiz olarak 13. yüzyıldan günümüze dek sürdürmeleri açısından önemlidir ve üzerinde durulmalıdır.

Yaptığımız araştırmalarda, Serik İlçesi'nin Hasgebe, Kızılören, Haciosmanlar, Töngöslü, Bügüş, Tekkeköy, Yanköy, Eskiyörük, Nebiler, Yukarıçatma, Cumalı, Kuşlar, Çandır, Şatırılı, Alacami, Kocayatak, Kayaburnu, Çanakçı, Berendi, Kürüş, Sarıabalı köylerinde, Gebiz ve Abdurrahmanlar

2 M.A. Çay, Anadolu'da Türk Damgası Koç Heykel-Mezartaşları ve Türklerde Koç-Koyun Meselesi (1983) 41-43.

3 Rasim Efendi-Tuğrul Efendi, "El Sanatları Taş Anıtlar", Milli Kültür Dergisi. 192, 23-29.

4 I.D. Mortensen, "Nomadic Cemeteries and Tombstones from Luristan, Iran", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II, TTK (1996) 175-183.

5 M.A. Ekrem, "Tarihimizi Taniyalım" Karadeniz Gazetesi, Sayı: 26, Büyürek 1994, 3.

6 M.A. Çay, age., 41-43.

7 R.M. Meriç, "Anadolu'da Türk Vesikalı, Akşehir Türbe ve Mezarları", Türkイヤt Mecmuası C: 5, 1938, 141-212.

8 B. Karamağaralı, Ahlat Mezartaşları (1972) 1-270.

9 S. Eyice, "Kırşehir'de H.709 (1310) Tarihli Bir Mezartaşı, Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma", Reşit Rahmeti Arat İçin (1966) 208.

10 M. Seyirci - A. Topbaş, Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezartaşları (1986) 15-30.

11 Z. Ertaş, "Antalya Bölgesi Bir Grup Mezartaşı Üzerine Yorumlar" Sanat Tarihi Yıllığı XII (1982) 21, 32.

12 Rasim Efendi-Tuğrul Efendi, age., 23-29.

13 M. Seyirci - A. Topbaş, age., 15-30.

beldelerinde aynı ustanın elinden çıkışcasına benzer taşları görüyoruz. Özette, “biz yöreye en eski gelen Yörük boylarıyız” diyen Eskiyörüklerin mezarlığından, 19. yüzyılın ortalarında Adana’dan göçerek bölgeye en son gelen Töngüslü Yörükleri’nin¹⁴ mezarlığına kadar aynı taşları görüyoruz¹⁵. Öyle anlaşılıyor ki, son gelen Yörükler de kendisinden önce gelenlerden ögrendikleri bu mezar geleneğini kesintisiz sürdürmüştür.

Bu sürekliliğin en güzel örneğini görkemli Silyon antik kentinin eteklerine kurulmuş Yanköy’ün Kocagöz mahallesi mezarlığında görebiliyoruz. Eskiyörükler tarafından, belki de Silyon’un antik nekropolünün yanına kurulan, bu mezarlık, yüzyıllardan beri yine aynı aşiret tarafından, iskândan önce ve sonra kullanılmıştır. Yanköy Kocagöz mahallesinin çevresindeki Eskiyörükler ve hatta Antalya’da oturanları bile ölülerini bu mezarlığa defnetmişler, günümüzde de defnetmektedirler.

Yaklaşık 150 yıl önce, Alanya-Dim’den Silyon’un eteklerine gelerek Kocagöz mahallesini kuran Yörükler de aynı mezarlığı kullanmakta, aynı figürlü mezartaşlarını yapmaktadır¹⁶.

Mezartaşları, bölgede yaygın olarak bulunan ve mahallen kabataş diye anılan sarı veya gri renkli tif taşı (Res.2) ile, bazı yerleşim yerlerinde az da olsa ahşaptan (Res.3) keser, nacak, keski kullanılarak yapılmıştır. İfadelerine göre taştan olanlarını taş ustası yapmaktadır. Ustaların genellikle Tekkeköy’ün Eskiyörük mahallesinden çıktıığı tespit edilmiştir. Babadan oğula geçen zanaatin saplayabildiğimiz son temsilcisi 1980’li yıllarda 80’i aşkın yaşıta ölen Durmuş Yaşar’dır. Babası da taş ustası olan Durmuş Usta’nın oğulları ise baba mesleğini seçmemişler.

Son ustanın ölümünden sonra bu kez bazı mezartaşları ölen kişinin yakınları tarafından yapılmıştır. Örneğin Eskiyörük köyünden Ali Kurt adlı inşaat ustası “ölen erkek kardeşinin mezartaşını köy mezarlığındaki figürlü mezartaşlarını örnek alıp yaptığını” söyler (Res.4)¹⁷.

Son yıllarda figürlü mezartaşlarının yerini, mermer mezartaşları almıştır. Figürlü mezartaşlarının yapımını sürtürenler ise gelenekten uzaklaşmaktadır (Res.5-6).

Yörede biçimlerine göre dört tip mezartaşı görülmektedir;

- 1- Alınlık biçiminde kemerli olanlar (Res.7-8-9)
- 2- Dilimli olanlar (Res.10-11-12)
- 3- Başlıklı olanlar (Res.13-14-15)
- 4- Balbal biçimli olanlar (Res.16)

İlk üç tip, boyutları bakımından biribirlerine yakın ölçülerde olup, 0.90-1.00 m. yüksekliğinde, 0.30-0.40 m. genişliğinde, 0.10-0.15 m. kalınlığındadır.

Bu mezartaşlarının üzerinde zigzag şeritler (su yolu, sığırıldığı) kullanılarak üçgen, kare, dikdörtgen, daire gibi geometrik biçimler elde edilmiş, kompozisyonlar güneş (yıldız, rozet), selvi (hayat ağacı) ve mihrap motifleri kullanılarak zenginleştirilmiştir.

Belirtilen mezartaşlarının üzerinde, Antalya-Güzeloba Mahallesi mezarlığı mezartaşlarının üzerinde gördüğümüz kılıç motiflerine rastlamadık¹⁸.

14. M. Seyirci, “Antalya’da Oturan Töngüslü Yörükleri ve Dokumaları” V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Özeti (1996) 276.

15. Hasan Arıcan, 1321 doğumlu, okur-yazar Töngüslü Yörüyü, Töngüslü Köyü, Serik.

16. Nadir Kocagöz, 1949 Serik Yanköy-Kocagöz Mh. doğumlu, Kültür Bakanlığı Silyon Örenyeri Bekçisi.

17. Ali Kurt, Serik Eskiyörük Köyü, 1935 doğumlu Taş ustası, okuması-yazması yok.

18. M. Seyirci, “Antalya Güzeloba Mahallesindeki Bir Türkmen Mezarlığı”, Tahtacılar (1995) 162.

Mezartaşlarının yüzeylerinde yer alan motiflerin adlarını ve anlamlarını yöredeki erkeklerde de kadınlara da sorduk: Sadece güneş, saç örgüsü ve sigırsıdıgi motifinin adını söylediler. Sigırsıdıgi'ni dokumalarda da kullandıklarını belirttiler. Ayrıca, eskiden kızların motiflerde görüldüğü gibi "saçlarını ince ince ördüklerini (belikleri-melikleri) renkli, boncuk dizili yün iplerle biribirlerine bağladıklarını, saç örgülü mezartaşlarının genellikle genç ölen kızlara ait olduğunu" vurguladılar (Res.17).

Dördüncü tip mezartaşları, üzeri bezemesiz olup "balbal" niteliğindedir. Bu mezartaşlarını Tekkeköy'ün Eskiörük mahallesi Ali Baba Tekkesi Mezarlığı'nda görüyoruz. Benzerlerine ise Afyon yöreni mezartaşlarını incelerken, Bolvadin ve Emirdağ çerçevesindeki Karabağ'dan gelen Karabağ Türkmenleri'nin mezarlıklarında rastladık¹⁹.

Bazı mezartaşlarının ön yüzlerinde eski ve yeni yazı tarih bulunmaktadır (Res.6-18-19).

Mezartaşlarının yan yüzleri düz olduğu gibi, bazlarında zigzag şeritlerden bezemeler, zincir motifleri kullanılmış (Res.20), yine yan yüzlerindeki çıkışlılar (dilimler) ise insan vücudunun omuzunu, kolunu, belini ifade etmektedir (Res.17).

Sonuç olarak, Anadolu'da bu yörenin dışında rastlayamadığımız bu tip mezartaşları Teke Beyliği'nin 13. yüzyılda bölgeye yerleştirilmesi ile ortaya çıkmış, son yıllarda dek kesintisiz olarak kullanılmıştır. Ancak, sözünü ettigimiz taşlar üzerinde fazla araştırma yapılmamıştır. İleride yapılacak daha kapsamlı araştırmaların bu konuyu aydınlatacağını umuyoruz.

SUMMARY

Yörük Tombstones and Their Motifs in the Antalya Region

At the beginning of 13th century, the fertile lands of the Pamphylia Plain became the wintering location for the Teke Türkmen, who had migrated from Central Asia.

These tribes developed and produced new forms of cultural expression by infusing the culture and belief systems they brought from Central Asia, into those of the indigenous people living in this area; and at times by elaborating on the influences of splendid antiquity found here. The tombstones with motifs are amongst the by-products of such an interchange.

The stonecutters of the region worked in this medium from the 13th century up to the year 1992. The tombstones surveyed in and around the town of Serik can be classified into four groups: 1) Arched Frontal; 2) Sliced; 3) Capped; and 4) Stele types.

The Yörük Tombstones with motifs, the likes of which cannot be found elsewhere in Anatolia, came to flourish after the members of the Teke Türkmen settled here in the 13th century, and they were continuously produced until very recently.

19 M. Seyirci - A. Topbaş, age.,12.

Res.1

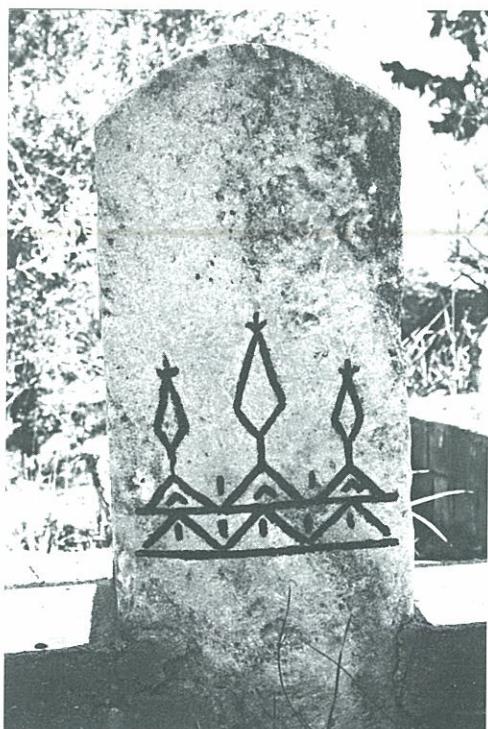
Res.2

Res.3

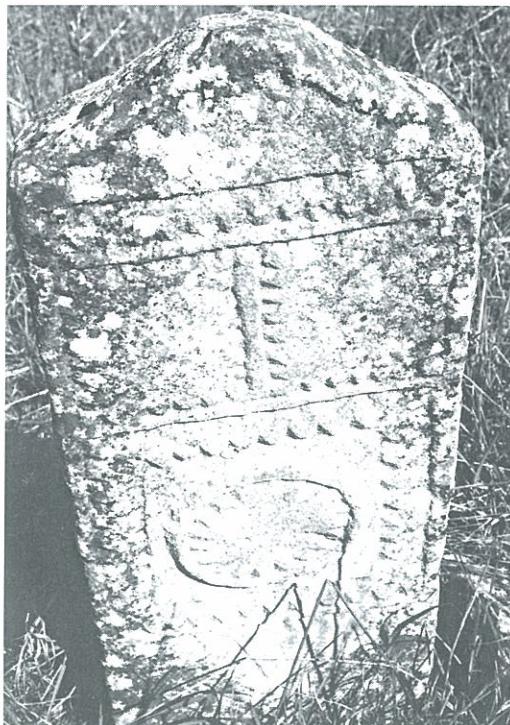
Res.4

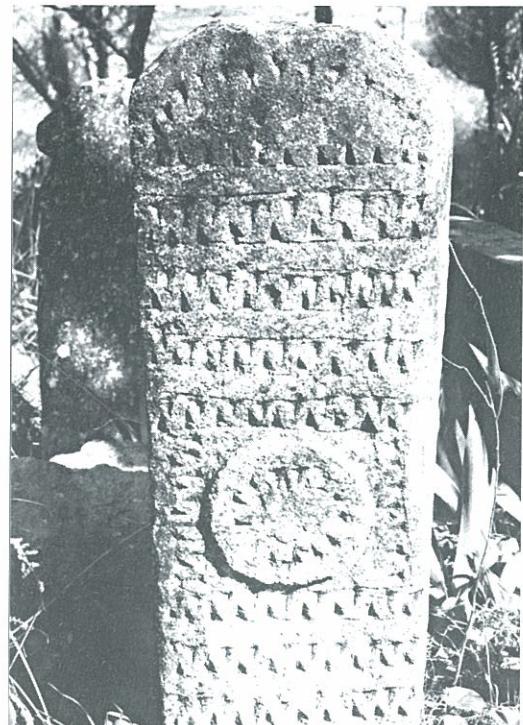
Res.5

Res.6

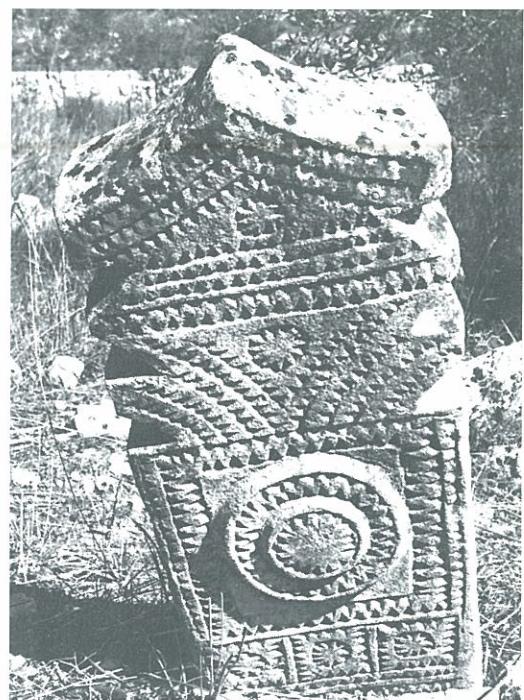
Res.7

Res.8

Res.9

Res.10

Res.11

Res.12

Res.13

Res.14

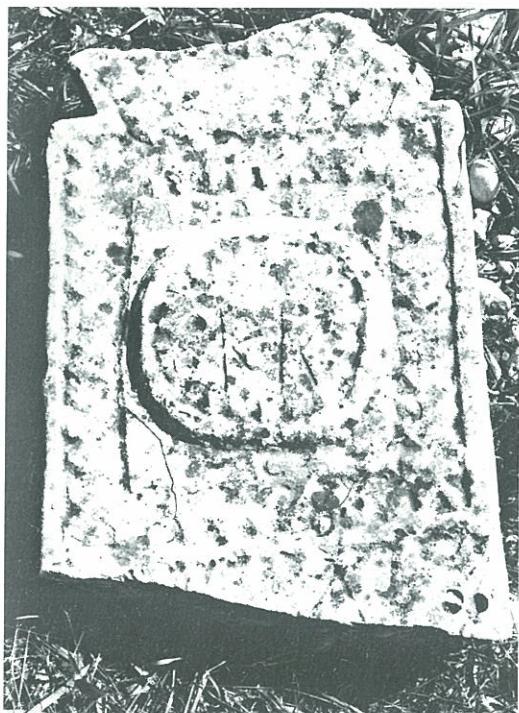
Res.15

Res.16

Res.17

Res.18

Res.19

Res.20